

Érzékelés, nyelv és interpretáció

Gondolatok egy angolszász filozófiai vitához

Azok az analitikus filozófusok, akik napjainkban a nyelv és a jelentés elméletének externális verziója mellett foglalnak állást, általában egyetértenek abban, hogy szavaink és mondataink jelentését döntő mértékben a tudattól független külvilág különböző empirikus-kauzális folyamatai határozzák meg. Arról viszont már a külső tényezők ismeretelméleti elsőbbségét elfogadó szerzők is meglehetősen eltérően vélekednek, hogy pontosan milyen természetű a tudaton kívüli világ és a jelentések között felfedezhető relációs viszony, ráadásul abban a kérdésben is nagymértékben megoszlanak az álláspontok, hogy az ismeretszerzési, tanulási folyamat mely pontján érhető tetten először a külvilág és a nyelv közötti okozati kapcsolat.

Természetes világtapasztalatunk univerzuma telített jelentésekkel. Vajon miért tűnik olyan kézenfekvőnek számunkra, hogy szavaink sikeresen vonatkoznak a külvilág eseményeire és tárgyaira? Hol található a sikeres nyelvi utalás forrása: magában az áthagyományozott nyelvben, a gyermekkori nyelvelsajátítás episztemológiai körülményeiben, vagy éppenséggel a sikeres kommunikáció interperszonális normáiban? Willard O. Quine és Donald Davidson néhány, jelentéselmülethez kapcsolódó gondolatát alapul véve, az alábbiakban arra kívánok rámutatni, hogy a nyelv referenciális működését meghatározó faktorok kérdésében hozott döntésünk attól függ, milyen megoldást találunk a percepció elméletének egyik alapvető problémájára.

A klasszikus empirizmus elgondolása szerint az érzékszerveink által közvetített információk feldolgozása során teremtjük meg a kontaktust a külvilág eseményeivel: az érzéki tapasztalatokat, például egy fáról lehulló száraz levél látványát, a 17. század szenzualista áramlata óta az empirizmus képviselőinek többsége hagyományosan azokra az érzetadatokra vezet vissza, amelyek látószerveinkben fényjelenségek formájában jelennek meg. *Hobbes* és kortársai nyomán vált széles körben elterjedtté az a gondolat, hogy a szekunder tárgyi tulajdonságok, például a színárnyalatok vagy a súly érzékelésének esetében is, a tárgyak közvetlenül szemlélhető, tapintható minőségeinek érzékeléséhez hasonló folyamat játszódik le bennünk. A száraz falevél törekenységét olyan relacionális tulajdonságnak tekintették, ami bizonyos kerülő utakon ugyan, de mégiscsak az érzékszervekre gyakorolt affekciókon keresztül „jut el” a tudatig. Ez a külső tárgyészlelésre vonatkozó háttépremissza – az észlelt objektum és az agy feldolgozó mechanizmusainak feltételezett identitása, ami egyébként a korai modernségtől egészen napjainkig az érzékelélmélet egyik vezérgondolata – kettős feladatot állított minden empirikusan motivált ismeretelmélet elé: egyrészt egyértelműen meg kellett határozni, mikor tekinthetők az objektív tárgyi szférától a tudat felé áramló érzékszervi impulzusok igazolhatónak, illetve el kellett különíteni azokat az észlelési körülményeket, amikor az objektumokról félrevezető és téves képet sugallnak érzékeink; másrészt a megbízhatatlannak tekintett információk korrekciójához megfelelő kritériumokat kellett megadni, hogy a világgal fenntartott érzékszervi kapcsolatunkban jelentkező esetleges sérülések vagy törések egyértelműen kiküszöbölhetővé váljanak. Az első feladat az illúziók, az érzékcsalódások (pl. a vízben megtörni látszó egye-

nes vonal), a második a hallucinációk és a hallucinációkból egyenesen adódó szkeptikus következtetések (pl. *Descartes* álomargumentumának) diszkreditálását jelentette. A 20. századi analitikus gondolkodás hagyományában ezért aztán hosszú időn keresztül kézenfekvőnek tűnt az érzékszerveinket érő benyomásokat – a fáról lehulló levél látványa és a száraz levél törékenységének érzékelése esetében a vizuális és kinezetikus impressziókat – tekinteni mondatokban kifejezhető propozicionális tudásunk („Látom, hogy egy levél esik le a fáról”; „Ez a száraz levél könnyen eltörik”) lehetőség feltételének. Így lehetett elfogadhatóvá tenni azt az elgondolást, hogy mentális állapotainkat optimális körülmények között pontosan nyomon követhető kauzális láncok kötik a környező külvilághoz. Ebben a klasszikus sémában ismeretelméleti szempontból kétségtelenül az volt a legfontosabb mozzanat, hogy az érzékszervi benyomásokról tett kijelentések a mondatok egyéb osztályai számára korrigálhatatlan evidenciának számítottak, és ezért megalapozó funkciót töltek be a világ tapasztalatilag közvetlenül nem hozzáférhető jelenségeinek leírásában is.

Ehhez az átfogó keretelmülethez századunkban olyan jeles gondolkodók is egyetértően csatlakoztak, mint *G. E. Moore* és *A. J. Ayer*, és bizonyos periódusában *B. Russel* is hasonlóan jellemezte a megismerés folyamatát. Talán *Austin* mutatott rá először arra egyetemi előadásaiban, (1) hogy minden látszólagos következetessége ellenére van egy viszonylag könnyen belátható gyenge pontja ennek az elgondolásnak. Amikor ugyanis az érzéki benyomások által közvetített információkat tekintjük a gondolkodás „nyersanyagának” és mentális tevékenységünk végső magyarázati alapjának, akkor valójában a primer élmény olyan elemi jelenségeire hivatkozunk, amelyek maguk is teoretikus konstrukcióknak számítanak. Nem szabad elfelejtenünk – figyelmeztet *Austin* –, hogy az „érzéki észlelés” kifejezése, ami a hétköznapi gondolkodás közegében egyáltalán nem is létezik, egy klasszikus teoretikus probléma posztulátumaként került be a filozófiai nyelvhasználatba. Így ismeretelméleti szempontból rendkívül félrevezetővé válhat, ha az érzetadat terminusával olyan jelentést hordozó tartalomra vagy nyersanyagra kívánunk rámutatni, amit érzékeink passzív működésében megjelenő primordiális adottságként feltételezünk. A naiv empirizmus tévedésének oka nyilvánvaló: ez a megközelítési mód az érzéki észlelésben felbukkanó jelenségeknek túlzottan „gyorsan” és kritikátlanul, a kognitív mechanizmusok értelemdadó aktivitását figyelmen kívül hagyva tulajdonít strukturált jelentést, és nem veszi észre, hogy az érzékek – *Austin* kifejezésével – önmagukban „némák”.

Lényegében véve e tévedés felismerése vezette az amerikai *W. O. Quine*-t is egy radikálisabban végiggondolt érzékelélmélet kidolgozásához. Nagy művei sorozatában – az 1960-ban megjelent *Word and Object*-tól a három évtizeddel később publikált *Pursuit of Truth*-ig – *Quine* alapelgondolása is megfelel az imént említett klasszikus mintának: a világ tudományos leírásában érzékeink bemeneti „tartalmait” tekinti végső hivatkozási alpnak.

A régi paradigma keretein belül maradvá *Quine* azonban alaposan megváltoztatta az érzékelésről alkotott elképzeléseinket. A *Word and Object* egyik zseniális meglátása és forradalmi újítása az volt, hogy a hallgatólágoosan előstrukturáltak tekintett érzetadatokról átirányította az episztemológia figyelmét az idegvégződéses ingerületi állapotaira (az ún. C-rostok tüzeléseire), így egy olyan szintéren indulhatott meg a vizsgálódás, amely jobban hozzáférhetőnek bizonyult a tudományos tesztelés számára, és az érzetadat-elmélet előfeltevéseihez viszonyítva jóval kevesebb igazolhatatlan spekulációt tartalmazott.

A tudományos evidencia forrásait a szenzoros stimulációk és a tudományos teória közötti relációban kell keresnünk – érvel *Quine*. A világ természettudományos leírásai mondatokból és a mondatok közötti logikai kapcsolatokból állnak. A logika és a logikával szoros összefüggésben, a természettudomány érvényességének rekonstrukciójához is arra van tehát szükségünk, hogy kijelöljük a stimulációinkkal közvetlen kapcsolatban álló mondatok körét. Ezek lesznek az úgynevezett megfigyelési mondatok, nyelvi megnyilvánulásaink összességén belül episztemológiai és szemantikai szempontból ezeket a mondatokat tekinthetjük az érzékszervei inputokhoz legközelebb állónak. Fontos megjegyezni,

hogy Quine szótárában a „megfigyelési mondat” kifejezés nem operatív terminusként szerepel, hiszen pontos definícióval rögzíthető a jelentése: egy mondat akkor tekinthető megfigyelési mondatnak, ha igazságértékét egy adott nyelvközösség minden tagja azonos episztemológiai körülmények között azonosan ítéli meg. Az episztemológiai feltételek azonossága pontosabb megközelítésben azt jelenti, hogy a tapasztaló alanyok exteroceptorait – neuronjaik tüzelését illetően – ugyanolyan típusú külső hatás éri. Quine és elemzői a leggyakrabban használt megfigyelési mondatok közé az „Esik”; a „Hideg van” és az „Ez egy nyúl” (de mondhatnánk: „Egy levél hull a fáról”) szerkezetű mondatokat sorolják. (2) Az ilyen, vagy az ehhez hasonló grammatikai szerkezettel rendelkező mondatok esetében minden további nélkül azonosítani tudjuk a neuronális input külső feltételeit. Bármely kompetens magyar nyelvhasználó habozás nélkül igaznak fogja tekinteni az „Esik” mondatot, ha a mondat kimondásának pillanatában az ablakon kitekintve sötét felhőket és földre hulló esőcseppeket észlel. Ekkor beszélünk az érzékszervi stimulusok szinonimitásáról, és ennek megfelelően a megfigyelési mondatok stimulusjelentéseinek szinonimitásáról is. Az viszont már kevésbé egyértelmű, hogy vajon az érzékelés feltételeinek másik oldalát, az érzékelő alanyok receptorainak hasonlóságát is megadhatjuk-e ugyanilyen egyszerű módon, a genetikai szinonimákra vagy a szervi homológiára hivatkozva. Erre az azonosságfeltételre azért van szükség, mert csak a stimulusok és a receptorok egyidejű azonosságával lehet biztosítani az egész teória alappillért, a megfigyelési mondatok interszubjektív garanciáját. Kérdésként megfogalmazva: ha elfogadjuk Darwin gondolatát, miszerint az evolúciós folyamatok következményeként szerkezeti diverzitás létrejöttét kell feltételeznünk az egyes individuumok idegrendszerhálózatában, hogyan tudjuk megmagyarázni, hogy miként hozhat létre a külső inger (például a retinára érkező fényhullám) pusztán azonossága két különböző megfigyelőben megegyező választ (azaz: egyetértést egy adott megfigyelési mondat elfogadásában vagy elutasításában)?

Quine legutolsó publikációinak egyikében, (3) visszatekintve saját, kevésbé kielégítő megoldásaira, egy új javaslattal állt elő. Tekintsük az érzékelés azonossági feltételeit, a stimulusok és a receptorok hasonlóságát úgy, mintha azok egy eleve elrendelt harmonia következményei lennének. Evolúciónk hajnalán feltehetően mindössze csak egy egyszerű induktív ösztönrel rendelkezünk, de valószínűleg már akkor is hajlamosak voltunk hasonló stimulációkhoz hasonló érzeteket társítani, sőt, a megegyező ingerszekvenciákhoz időbeli értelemben meg is előlegeztük a várható érzeteket, ez volt a szokások kialakulásának a bázisa, és ez tette lehetővé a kognitív képességek differenciálódásához vezető tanulást is. Később, az emberi nem fejlődése során a természetes szelekció is előnyben részesítette a perceptuális hasonlóság szabályosságait, mivel az felelt meg leginkább a környezeti feltételeknek. Ennek a ténynek köszönhetően mi mindnyájan ugyanannak az ősi eredetű genetikai készletnek vagyunk tulajdonosai; ez magyarázza meg azt is, miért harmonizálnak interszubjektív

*A régi paradigma keretein belül maradvá
Quine azonban alaposan megváltoztatta
az érzékelésről alkotott elképzeléseinket.
A Word and Object egyik zseniális
meglátása és forradalmi újítása
az volt, hogy a hallgatólagosan
előstrukturáltak tekintett érzetadatokról
átirányította
az episztemológia figyelmét
az idegvégződések ingerületi állapotaira
(az ún. C-rostok tüzeléseire), így egy
olyan
színtéren indulhatott meg
a vizsgálódás, amely jobban
hozzáférhetőnek bizonyult
a tudományos tesztelés számára,
és az érzetadat-elmélet előfeltevéseire
viszonyítva jóval kevesebb igazolhatatlan
spekulációt tartalmazott.*

tekintetben a velünk született perceptuális mintázatok. Ezek után már könnyebben megválaszolható az a kérdés is, hogy mi a meghatározó az egyes megfigyelési mondatok jelentése szempontjából: a jelentéseket minden esetben azok a filogenetikailag rögzült és az egyes érzékszervek számára releváns ingerminták határozzák meg, amelyek egy közösségen belül az adott megfigyelési mondat jóváhagyását, illetve elutasítását válthatják ki, függetlenül a nyelvhasználók receptorainak esetleges eltéréseitől. (Az előbb láttuk, hogy a receptorok szignifikáns különbségeit Quine genetikai örökségünk „harmóniája” miatt kizárja.) Ezzel a gondolatmenettel Quine nemcsak az érzékelés objektivitásának és interszubsztivitásának elvét kapcsolta össze egy általános érvényű argumentummal, de azokra a bírálatokra is válaszolt – véleményem szerint –, amelyek azzal vádolták, hogy episztemológiája figyelmen kívül hagyja a megfigyelési mondatok szociális kritériumát.

A szocialitás kérdésének tekintetében a legjelentősebb kritika minden bizonnyal Donald Davidsontól származik. (4) Davidson egy nézőpontbeli differencia megállapításával vezeti be bírálatát: megkülönbözteti azokat a jelentéselméleteket, amelyek a szavak jelentésének magyarázatakor a bizonyítékokra helyezik a hangsúlyt, és azokat, amelyek az igazságot tekintik elsődlegesnek, az előbbieket proximális, az utóbbiakat disztális teóriáknak nevezi. Bár elismeri, hogy Quine nem ismétli meg a naiv empirizmus hibáját, nem azonosítja az érzéki adatokat a teoretikus bizonyítékokkal, mégis, elméletének hibájául rója fel, hogy végső tekintetben mégiscsak az érzéki ingerek analizisétől teszi függővé a jelentések definiálását. Jóllehet az ismeretelmélet naturalizálására irányuló quine-i reformok radikálisak, Davidson szerint ettől függetlenül megtartják az empirizmus egyik régi dogmáját: eddig minden proximális elméletre jellemző volt, hogy végső bizonyítékokat keresett a nyelvi jelentés rögzítéséhez. Egy disztális elméletnél a nyelv jelentéses egységeit ezzel szemben közvetlenül azokkal az interszubsztív feltételekkel kapcsolják össze, amelyek eldöntik az állítások igazságát és hamisságát.

Ezzel a különbségtétellel természetesen Davidson sem akarja kétségbe vonni az érzékek jelentésképződésben játszott kauzális szerepét, mindössze azt kívánja hangsúlyozni, hogy a két megközelítésmód a relevánsnak tekintett kauzális faktorok helyét teszi máshová. Mivel Quine a nyelvtanulás modellezése közben a világgal ismerkedő gyermek felületi ingereit (például a „mama” szó elsajátításakor a mama látványát, és a „mama” szó hallását) látja el kauzális szereppel, proximális elméletének kiindulópontja belül marad a szubjektum megismerő tevékenységére alapozó karteziánus hagyományon, ennél fogva – Davidson következtetése szerint – a szolipszizmus leselkedő veszélyét sem tudja kellő határozottsággal elhárítani.

Az alternatívaként felkínált disztális megközelítési mód úgy igyekszik elkerülni a karteziánus kiindulópontból fakadó ellentmondásokat, hogy nem az individuális élményekben, hanem a kommunikáció társas feltételeiben jelöli ki a jelentésképződés meghatározó kauzális feltételeit.

Davidson gondolatai akkor is a kölcsönös interpretáció körül forognak, amikor arra keresi a választ, hogyan tanulunk meg másoktól bizonyos szavakat. Az alaphelyzetet a következőképpen vázolja:

a tanuló minden esetben dicséretben részesül, ha a tanár által megjelölt szituációkban – akár ösztönösen, akár tudatosan – az elvárásoknak megfelelően viselkedik. A tanulási folyamat előrehaladtával a tanuló fokozódó tudatossággal kezd reagálni az ismétlődő szituációkra, és egyre nagyobb gyakorisággal használja önállóan a hallott nyelvi megnyilvánulásokat. A tanár eközben kettős irányban reagál: egyrészt a tanuló reakcióira, másrészt a külső szituációkra; és ez megfordítva is igaz, a környezet külső helyzetére és a felhangzó nyelvi megnyilvánulásokra a tanuló is párhuzamosan reagál. Így a tanulási folyamat során a szereplők kölcsönös egymásra vonatkozásai között kauzális természetű kapcsolat jön létre. Davidson példaszituációjában a kimondott szavak csak akkor telítődhetnek a kommunikációban részt vevő felek számára azonos jelentéssel, amikor már belépett a játékba az ismer-

retelméleti alaphelyzet mindhárom tényezője: a gondolkodó szubjektum, a kommunikációs partner és egy mindkettőjük által közös vonatkozási rendszernek tekintett objektív világ. A tanár vagy a kommunikációs partner tanulási folyamatban játszott szerepe a quine-i elképzeléstől eltérően itt már nem korlátozódik kizárólag a „kauzális forrás” biztosítására; annál jóval többről van szó, hiszen a diák a szembenálló fél reagálásainak visszfényében pillantja meg a kommunikáció háttérében álló tárgyi világot, és abban a világban azokat a közös objektumokat, amelyekre mindketten azonos nyelvi megnyilatkozással tudnak hivatkozni. Kiterjesztve és általánosítva a szótanulás példáját, Davidson szerint ez annyit jelent, hogy a gondolataink tartalmát meghatározó releváns, extramentális okokat kommunikációs partnerek hiányában gyakorlatilag nem is tudnánk azonosítani. „Egy olyan élőlényről, amelyik nem kommunikál, mondhatjuk ugyan, hogy egy objektív világra hivatkozik, de azt már nem állíthatjuk, hogy az a világ a mi világunk lenne.” (5)

Feltűnő, hogy Davidson argumentációja milyen szoros rokonságban áll Wittgenstein privát nyelvkritikájával. Nézeteik különbsége abban áll, hogy Wittgenstein az érzeteket és az érzéseket kifejező szavakat nem ismeretelméleti szempontokra, hanem a nyelvhasználat értelmességi kritériumaira hivatkozva tekinti a publikus szférához tartozónak. Érveik végkicsengése mégis hasonló benyomást kelthet az olvasóban. Davidson ugyanúgy tagadja egy közösségtől elszigetelt beszélő monológjának jelentésségét, mint ahogy Wittgenstein sem tekinti sikeresnek a privát nyelvjátékokat. A hangsúly mindkét esetben a jelentések objektivitásának feltételén van, ez pedig nem más, mint az interpretálhatóság.

Mint láttuk, Davidson az interpretáció konstitutív szerepének hangsúlyozásával a proximális jelentéseméletek alapvető hibájára akart rávilágítani. Quine és követői dogmatikus szendergésükben még mindig arról álmodoznak – így szól a kritika –, hogy végső faktumokra hivatkozva megjelölhetik a külvilág és a tudat, valamint a külvilág és a nyelv közötti kauzális kapcsolat forrását. Davidson disztális jelentésemélete – és ezzel párhuzamosan Wittgenstein használatelmélete – az interpretáció relativizáló ereje miatt minden olyan törekvést illuzórikus és dogmatikus vállalkozásnak tekint, amely végső faktumok felmutatásával kíván magyarázatot adni a nyelv működésére: „...stimulusok és gondolatok között nem létezik szimpla reláció.” (6)

Az álláspontok könnyebb összevetése érdekében talán érdemes még egy pillantást vetnünk az érzékelés problémájára. Mindennapos tevékenységünk szemszögéből tekintve a kérdést, a vita kiindulópontjául szolgáló élethelyzetet a következőképpen jellemezhetjük: mielőtt elemző reflexió tárgyává tennénk érzékelésünk természetes folyamatát, érzéki impresszióinkat olyan tagolatlan komplexitású áramlásként éljük meg, amelyben extramentális ok és mentális okozat még nem különül el egymástól éles határokkal. Ezért mondhatjuk

Ezzel a különbségtétellel természetesen Davidson sem akarja kétségbe vonni az érzékek jelentésképződésben játszott kauzális szerepét, mindössze azt kívánja hangsúlyozni, hogy a két megközelítésmód a relevánsnak tekintett kauzális faktorok helyét teszi máshová.

Mivel Quine

a nyelvtanulás modellezése közben a világgal ismerkedő gyermek felületi ingereit (például a „mama” szó elsajátításakor a mama látványát, és a „mama” szó hallását) látja el kauzális szereppel, proximális elméletének kiindulópontja belül marad a szubjektum megismerő tevékenységére alapozó karteziánus hagyományon, ennél fogva

- Davidson következtetése szerint - a szolipszizmus leselkedő veszélyét sem tudja kellő határozottsággal elhárítani.

azt, hogy a világ érzékelésének realitása a hétköznapi tapasztalataink közegében egybeesik a világ értelemmel telített nyelvi alakzatokban kifejeződésre jutó realitásával. Percepció és nyelvi reprezentáció között tehát a tapasztalat egysége teremt folytonosságot. Jóllehet az érzékelt világ a saját, megélt időhöz és térbeli lokuszokhoz kötött nézőpontunkból érzékelt világ, ezért realitása számunkra mindenkor korlátozott és aspektuális alakot ölt, ezt a realitást érzékelésünkben mégis fenomenális teljességében éljük meg. Valószínűleg senki sem mondaná közülünk, hogy egy fáról lehulló levél megfigyelése közben egy mástól elszigetelt szemléleti egységekben először a levél színét, majd formáját, végül pedig a levél mozgásának vonalát érzékelt, és csak érzékszervi benyomásainak mentális szintézise után tudatosult benne a megfigyelt jelenség egészének megragadható értelme.

Végső soron Quine filozófiai pozícióját akár az érzékelés realizmusának is nevezhetnénk, hiszen episztemológiája az érzékelés körülményeit a mindenki által ismert hétköznapi tapasztalatnak megfelelően rögzíti: minden, érzékszerveinket érő stimulus globális – olvashatjuk a Pursuit of Truth lapjain –, mert a stimulusok nemcsak egyetlen ingerületben levő exteroceptorra vonatkoznak, hanem mindenkor az ingerületben levő exteroceptorok egy tágabb halmazára. A stimulusok globális voltára hivatkozni itt egyenértékű azzal az állítással, hogy nem lehet minden megfigyelési mondatot egyszerű elemi kijelentésekre (pl. „Ez kék”) redukálni, ahogyan a hétköznapi élményvalóság tagolatlan komplexitású egésze sem redukálható elemi tapasztalatok halmazára.

Ugyanígy megütköznenk azon is, ha valaki egy elsárgult levél lenyűgöző színárnyalatát nem hasonlatokkal és érzékletes kifejezésekkel írná le, hanem a levél felszínéről visszaverődő és a retinájára érkező fénysugarak rezgésszámaint sorolná fel. Ebből a meglátásból talán joggal következtetünk arra az általános megállapításra is, hogy érzékelésünk és megfigyeléseink természetes élethelyzeteink túlnyomó többségében átfogó relációban állnak a minket körülvevő reális világgal. Ez az átfogó reláció mint érzékelt tartalom önmagában nem jelenik meg az érzékelési folyamatban, de világviszonyulásunk háttérszefüggését képezve ez teszi egyáltalán lehetővé, hogy érzékleteinkben folyamatos reflektálás és tudatos kontroll nélkül is bizonyosak lehetünk.

Egészen más a helyzet az érzékelés tudományos-filozófiai leírásával. A konceptuális tisztaság tudományos követelményeinek szempontjából a köznyelvben kifejeződő intuitív meglátásoknak nincs megfelelő magyarázati értékük. A világ realitásának gondolatát, mint common sense feltételezést, természetesen az empirikus érzékelésméletek sem kerülhetik meg, de ez nem jelenti azt, hogy a reális világ hétköznapi értelemben vett fogalma képezne a teória kiindulópontját. Éppen ellenkezőleg. Teoretikus magyarázatainkban olyan semleges fogalmak-

ra van szükségünk, amelyeket még nem terhelt meg nehezen kibogozható szimbolikus konnotációkkal a mindennapi tapasztalat intuitív sodrása. Amikor Quine az érzékelés analízise közben a neurobiológia fogalmi eszköztárához folyamodik, és az idegvégződések ingerületi állapotáról úgy beszél, mint a nyelvhez és a tudományhoz vezető út kapujáról, akkor a reális világ egy olyan alternatív leírását kínálja fel számunkra, amely empirikus tartalmát tekintve ekvivalens a hétköznapi tapasztalattal, fogalmi tisztaság és szimplicitás tekintetében viszont messze előtte jár. A teoretikus beszédmód és a hétköznapi beszédmód ekvivalenciája azzal magyarázható, hogy egy természetes nyelvhasználatból származó mondat és annak logikai parafrázisa virtuálisan ugyanazon a természetes nyelven fo-

galmazódik meg, miközben a két mondat egyes karaktereinek különbsége a hétköznapi és a tudományos nyelvhasználat közötti fordítás szempontjából lényegtelen marad.

Végző soron Quine filozófiai pozícióját akár az érzékelés realizmusának is nevezhetnénk, hiszen episztemológiája az érzékelés körülményeit a mindenki által ismert hétköznapi tapasztalatnak megfelelően rögzíti: minden, érzékszerveinket érő stimulus globális – olvashatjuk a Pursuit of Truth lapjain –, mert a stimulusok nemcsak egyetlen ingerületben levő exteroceptorra vonatkoznak, hanem mindenkor az ingerületben levő exteroceptorok egy tágabb halmazára. A stimulusok globális voltára hivatkozni itt egyenértékű azzal az állítással, hogy nem lehet minden megfigyelési mondatot egyszerű elemi kijelentésekre (pl. „Ez kék”) redukálni, ahogyan a hétköznapi élményvalóság tagolatlan komplexitású egésze sem redukálható elemi tapasztalatok halmazára.

Ezen a ponton valami olyasmire bukkanunk, ami konceptuális értelemben valószínűleg tovább már nem finomítható, és ezért (legalábbis a tudomány mai állása szerint) meghaladhatatlan. Bármi legyen is a teória célja, a külvilág megértése, bizonyos jelenségek előrejelezése vagy a környezeti tényezők módosítása, Quine szerint mindegyik esetben a stimulusok vizsgálata jelenti az elmélet tesztjét. A receptorok ingerületi állapota viszont nem az ismeretelmélet vagy a metafizika általános értelmében jelent végző faktumot, ahogyan bírálatában vélhetően Davidson is feltételezi. Mindössze egy, a többi lehetséges teóriával szemben relatív keretelméleten, az empirikus tudomány világleírásának keretén belül elérhető konceptuális határról van szó. Ha Davidson ezzel szemben az interpretáció elsőbbségére hivatkozik, akkor vélhetően nem veszi figyelembe, hol húzódik ennek a keretelméletnek a határa. Aki ebben a vonatkozási rendszerben az érzékelés strukturális jegyének tekinti az interpretációt – még ha azt egy triangulum (szubjektum, kommunikációs partner, objektív világ) összefüggésébe is helyezi –, az a közvetlenséget közvetettségre cseréli fel, és lehetetlenné teszi a jelenségek eredet szerinti magyarázatát. Sematikus megfogalmazásban: ha nem tudunk számot adni érzékleteinkről, nem tudjuk, mit interpretálunk.

Jegyzet

- (1) Az előadások Warnock szerkesztésében posztumusz jelentek meg: *Sense and Sensibilia*. UP, Oxford 1962.
- (2) Természetesen az „Esik” mondat a nyelvelsajátítás folyamatának egy korábbi periódusához tartozik mint az „Egy levél hull a fáról” mondat. Mindkét példamondatra igaz azonban, hogy bizonyos alkalmakkor kimondva igazak, máskor pedig hamisak. Quine az „alkalmi mondat” terminussal jelöli e tulajdonságot.
- (3) QUINE, W. O.: *Progress on Two Fronts*. The Journal of Philosophy, 1996. április, 159–163. old.
- (4) Két tanulmány tartozik ide: *Meaning, Truth and Evidence*. = *Perspectives on Quine*. Szerkesztette: BARRET, R.–GIBSON, R. Blackwell, Cambridge 1990; és az eredetileg német nyelven megjelent: *Externalisierte Erkenntnistheorie*. = DAVIDSON, DONALD: *Der Mythos des Subjektiven*. Reclam, Stuttgart 1993.
- (5) DAVIDSON, DONALD: *Externalisierte Erkenntnistheorie*. = *Üb.: Der Mythos...* i. m., 82. old.
- (6) DAVIDSON, DONALD: *Seeing through Language*. = *Thought and Language*. Szerkesztette: PRESTON, J. Cambridge 1997, 23. old.